

788575

91

P. GARBOVICEANU

ROMÂNII

DE PESTE HOTARE ȘI ÎN DEOSEBI DIN
RUSIA ȘI JUGOSLAVIA

*Conferință ținută în Palatul Ateneului Român
Din București, în 1923.*

TIPOGRAFIA BISERICESCĂ
din
SFANTA MÂNĂȘUIRE CERNICA
1924

I.

După un cumplit războiu, cum nu s'a mai pomenit în omenire și ale cărui urmări le suferim și le vom mai suferi încă, noi, Români, ne-am realizat aproape întreaga noastră unitate națională. Provinciile Daciei Traiane formează acum *un tot unic*, afară de granițele de apus, unde în cursul nestabil al vremurilor s'au infiltrat locuitori de rasă și de limbi deosebite, așa că hotarele noastre în aceste părți nu sunt cele naturale, ci numai o linie despărțitoare convențională, atât spre Ungaria, cât și spre Jugo-Slavia. Rămâne acum însă, să unificăm și să consolidăm ce avem și ceea ce fatalitatea istorică a ținut despărțit, — prin muncă devotată și conștientă, prin sufletul nostru. Să întărim România Mare înăuntrul hotarelor prin creșterea și dezvoltarea conștiinței naționale și prin apropierea și solidaritatea tuturilor locuitorilor, prin

dragostea și jertfa pentru acest pământ bogat, frumos și sfânt!

* * *

Pe lângă Românii din România Mare mai sunt frați de ai noștri, până la 1 $\frac{1}{2}$ milion, și în alte țări. Desigur că noi ne-am întregit hotarele noastre și n'avem pretenții imperialiste absurde de a le lărgi spre a fi laolaltă cu noi. Cu toate acestea nu trebuie să-i uităm, căci sunt sânge din sângele nostru, suflet din sufletul nostru.

Așa avem în Bulgaria peste 100.000 de Români. Aproape întregul județ al Vidinului e românesc și acest județ e unul din cele mai bogate și frumoase ale Bulgariei. În Grecia avem între 200.000 și 300.000 de Români și în deosebi în Tesalia, în Epir și în munții Pindului cu vestiții Fârșeroți. Avem Români în *Albania* cu centrul Corița și chiar până pe litoralul Adriaticei.

În peninsula Istria, acum italiană, n'au mai rămas decât vreo 6500 Români și anume la poalele muntelui Maggiore cu centrul *Suşnevița* și câteva sate pe linia Fiume-Triest cu centrul *Mune*. Nu voi uita niciodată cu ce ton duios s'a despărțit de mine un țaran român din *Suşnevița*, acum 10 ani, când am fost pea colo: Trimitiți-ne libri, d-le. Pierdem lingua! Și mi-a spus acestea cu atâta suflet, că m'a mișcat până la lacrimi.

În scurtă vreme vom putea spune despre acești

frați ai noștri, că au fost, fiindcă se vor pierde în masa Italianilor. În Ungaria au rămas aproape 150.000 de Români, iar după statistica oficială maghiară din 1919, 86000. Peste Tisa în Ceho-Slovacia câteva mii.

Cei mai mulți Români se găsesc însă în Rusia și în Jugo-Slavia și despre aceștia îmi voi permite să vorbesc.

* * *

În Rusia și în deosebi în *Ucrania* sunt 550.000 de Români. În guvernământul Chersonului sunt 361.000, iar în guvernământul Podoliei sunt 168.000 sau un total de 532.000. În județul Ananiev din guvernământul Cherson și Balta din guvernământul Podolia, cum și pe tot litoralul Nistrului (de la Hotin până la Mare ei locuiesc în masse compacte.

Afară de aceștia se mai găsesc și în guvernământele Taurida și Ecaterinoslav, cum și în Caucaz și în Siberia.

D-l Ștefan Ciobanu, profesor basarabean, fost director al învățământului din Basarabia și membru al Academiei Române, susține în revista „Școala Basarabiei” că numărul total al Românilor din Rusia ar fi de 800.000. Prin urmare, afirmațiunea mea e întemeiată pe date mai mult decât adevărate.

* * *

Întrebarea, ce ni se pune acum, e următoarea : Când și cum s'a arătat puterea aceasta de expansiune a neamului nostru în părțile de peste Nistru și căror împrejurări se datorește ? După cercetările istoricilor noștri de seamă și în deosebi ale d-lui Iorga și ale basarabenilor Frățiman și Ciobanu stabilim două perioade pentru această expansiune. Întâia dela începutul veacului al XV-lea până în primele decenii ale veacului al XVIII-lea și a doua din veacul al XVIII-lea până în veacul al XX-lea și anume până la războiul ruso-japonez.

* * *

Odată cu constituirea statului moldovenesc și cu fixarea Nistrului ca hotar spre Nord-Est, domniile Moldovei au înălțat cetăți de apărare și de veghere la Nistru, în drumurile pe unde au venit și veneau popoarele din spre răsărit. Și așa s'au înălțat Cetatea Hotinului, Soroca, Tighina, Cetatea Albă. În afară de aceasta, pentru negoțul cu răsăritul, spre Crimeea și Mare, pe aci erau drumurile mari și libere și pe aci se făceau toate schimburile de mărfuri. Păzirea acestor drumuri și straja hotarelor nu se făcea decât de Moldoveni cu pârçalabi de seamă.

Și paza acestor cetăți se făcea de Moldoveni nu numai în dreapta Nistrului, ci și în stânga lui.

În chipul acesta s'au așezat Moldovenii și în stânga Nistrului, atrași fiind cu timpul și de marea bogăție a pământului și de libertatea de muncă

și de vieață. Când Genovezii au întemeiat portul Caffa în Crimeia, paza acestui port a fost încredințată Moldovenilor, ceea ce dovedește, că nu numai căraușia, paza drumurilor comerciale, ci chiar și a târgurilor și porturilor însemnate se făcea de strejeri din neamul nostru. Dar câte nu sunt cauzele, cari au făcut ca Moldovenii să treacă peste hotare în Polonia, în Podolia lituană, leșească, tătarască, turcească și în cele din urmă rusească și în tot ținutul tătarăsc aproape pustiit dela sudul Podoliei până la Marea Neagră, devenită în urmă Rusia nouă, adică țara dintre Nistru și Nipru?

Au fost luptele dintre boeri și domni, dintre candidații la domnie cu partizanii lor; au fost năvălirile în țară din partea Polonilor, Cazacilor, Tătarilor, Turcilor și Rușilor cu prilejul cărora au fost luați în robie și duși peste hotare mii și zeci de mii de Români, bărbați, femei și copii. Au fost birurile neumane atât de apăsătoare, cari au făcut pe țărani, nu numai în timpul Fanariților, dar și a altor domnii de mai înainte, să plece în pribegie și să treacă hotarele.

În veacul al XVI-lea, se aflau în Ucraina tătarăscă, adică la sudul Poloniei 40 sate de Moldoveni sub administrația unui hatman, numit de hanul Tătarilor.

În veacul al XVII-lea, între anii 1650—1661 au fost luați de Tătari în robie și duși peste Nistru peste 50.000 de Munteni și peste 20.000

de Moldoveni și un scriitor din acele vremuri ne spune, că atât de pustie și depopulată apare Muntenia, că nu mai întâlnești aproape nicăeri în ea, nici oameni, nici cobitoare. În timpul lui Petru-Schiopul, Domnul Moldovei, au fost trimiși 15.000 de salahori moldoveni cu 3000 de caré pentru a lucra la construirea cetății Oceacovului, de pe limanul Niprului. Și acum se află în preajma acestei cetăți câteva sate moldovenești, unde se vorbește cea mai frumoasă limbă românească.

În 1681, în urma tratatului de pace dintre Turci și Ruși, *Duca Vodă*, domnul Moldovei, a fost numit hatman al Ucrainei, adică al Țării din jos de Chiev din partea dreaptă a Niprului până la Nistru. Reședința acestei țări nouă eră la Nemirova pe Bug. În țara aceasta bogată, dar pustie, a început o viață agricolă și comercială și ea nu s'a făcut decât de Moldoveni, având și protecția Polonilor și a Turcilor, căci numai la 1792 Podolia sau Ucraina sudică a lui Duca-Vodă devine rusească.

* * *

O cumplită depopulare a Moldovei a început însă odată cu venirea Rușilor în Principate și în urma războaelor dintre ei și Turci. Când Petru cel Mare a intrat în Moldova și a încheiat apoi pacea cu Turcii în 1711, însuș Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, cu întreaga familie, cu mulți

boieri și soldați moldoveni, au trecut Nistrul și s'au așezat în ținutul Azovului și mai apoi pe drumul dintre Pullava și Moscova, unde au căpătat voie să formeze sate de moldoveni.

Spătarul muntean, Toma Cantacuzino, care cu călăreți munteni a luptat deasemenea în rândurile armatei lui Petru-cel-Mare, a trebuit să treacă și el Nistrul împreună cu soldații săi și cu fratele soției sale Herăscu, al cărui fiu, un poet de seamă, a organizat Academia din Moscova, după cum Dumitru Cantemir a întemeiat pe cea din Petersburg.

Din vremurile acestea se vorbește în baladele sau cântecele bătrânești ucraniene, că Moldovenii erau oameni voinici, frumoși și buni.

În timpul împărătesei Ana, când au venit iarăși Rușii în Moldova sub conducerea generalului Münich au luat la retragere în 1739 peste 100.000 de Moldoveni. Cronicarul Ion Niculcea ne spune că i-au dus până la Mosc (Moscova) și-i vindeau pe oameni ca dobitoace. Unii luau bărbați, alții, femei, iar alții copii. Bogate și multe lacrimi eră, cât se auziau glasurile în cer...

Adaog, că și Mitropolitul Moldovei, Antonie, a plecat cu această numeroasă mulțime de Moldoveni în Rusia și a fost numit acolo Mitropolit de Cernigov. În țara lui de origină nu s'a mai întors ! De altfel generalul Münich declarase Moldova unită cu Rusia !

În a doua jumătate a veacului al XVIII-lea

Rușii au urmărit neîncetat ideea de a uni Principatele Române cu Rusia și dacă nu se va putea, să se transporte atunci toată populația românească în Rusia. Eră ideea puternicii împărătese Ecaterina II-a și a generalilor ei. Desigur o idee rusească măreață de a scăpa pe creștini de robia turcească !

Cea mai mare depopulare a Moldovei, un adevărat exod al populației, a fost în anul 1792, în urma păcii dela Iași dintre Turci, Ruși și Austrieci. S'a urmărit ideea, să se transforme Ucraina lui Duca-Vodă, sau întreaga Rusie nouă, pe care o luaseră Rușii dela Turci, într'o *Moldovă nouă*. Și documentele ne spun, că oștirile rusești în retragere caudus atâta lume moldovenească încât au fost așezate în aceste părți de peste Nistru „două treimi din locuitorii Moldovei“.

* * *

A fost o adevărată tragedie a neamului nostru cu năvălirea în Principatele Române a Rușilor, a Tătarilor și a Turcilor. Odată cu venirea lor nu se aduceă numai sărăcia și boalele de tot felul în vite și oameni, dar se luau în pribegie, să se așeze în locuri necunoscute și aproape nelocuite, zeci și zeci de mii de oameni, întocmai ca dobitoacele. Aceste emigrări erau însă forțate !

Au fost și emigrări, adesea în masse, ale nenorociților de Români, în aparență voluntare, dar pricinuite de imposibilitatea suportării dărilor de

tot felul. Și aceasta nu numai în epoca Fanarioților, ci și înainte de această epocă. Găsim domnii crude, fără suflet pentru țărâtime, pe care o acopereau cu biruri înfricoșate, fiindcă numai așa se puteau menține în domnie. Așa a fost în Moldova în timpul lui Duca-Vodă, Dumitrașcu-Vodă Cantacuzino, Constantin Cantemir. Fugiau oamenii peste Nistru, peste Dunăre, în munți. De aci și zicătoarea „au dat bir cu fugiții“. Vindeau oamenii totul și după ce nu mai aveau ce vinde fugiau în munți și cântau cu durere: „Jelui-m'aș și n'am cui, jelui-m'aș codrului“!

Un martor ocular din timpul lui Duca-Vodă ne spune, că sub domnia lui țara eră de tot desgolită de locuitori, cari fug din țară și se trag peste hotare și se suie pe munții cei mai înalți și se ascund ca fiarele sălbatice în cele mai dese păduri.

În timpul lui Duca-Vodă au trecut Nistrul și mulți boieri răzvrățiți, între care Hâncu, Durac, Ștefan Hașdeu și alții. Duca le-a trimis vorbă să se înapoeze în Țară, căci nu li se va întâmplă nimic. Boierii însă n'au primit. Și de atunci a rămas vorba: Vodă da și Hâncu ba!

Despre cele petrecute în vremea lui Dumitrașcu-Vodă un călător strein ne povestește, că mizeria în marea și frumoasa Moldovă eră îngrozitoare și că devastarea ei prin Poloni și Tătari a fost atât de neomenoasă încât aproape $\frac{2}{3}$ din populațiunea ei pierise sau se împrăștiase.

Iată, Doamnelor și Domnilor, unele din principalele cauze ale trecerii Românilor peste Nistru și așezarea lor pe pământul, pe care-l locuiesc astăzi!

Dar câți foști domni ai Moldovei n'au trecut pentru totdeauna în Rusia, câți boieri mari și mici, câți conducători de biserici și mănăstiri! Și legături matrimoniale s'au făcut între Domnii Moldovei și Ruși. Prima soție a lui Ștefan cel Mare, a fost *Evdochia*, sora Țarului rusesc Simion. Fica lui Ștefan, Elena, a fost măritată cu prințul moștenitor rus. Trei fete ale lui Eremia Movilă au fost măritate în Rusia. Vasile Lupul și-a măritat fata cu feciorul Hatmanului Cazacilor. Dumitru Cantemir, odată stabilit în Rusia, s'a recăsătorit cu o prințesă de *Trubețkoi*. Și numărul unor asemenea legături e nesfârșit! Desigur, că timpul nu permite să intrăm în amănunțimi numai în cadrul unei conferințe, cu toate acestea trebuie să arătăm, că frați de-ai noștri, odată trecuți și așezați în Rusia, au servit această țară cu pricepere și credință în toate direcțiunile.

Petru Movilă, fiul lui Simion Movilă, domnul Moldovei și el candidat la Domnie a ajuns Mitropolitul Kievului și poate cel mai mare Mitropolit, pe care l-a avut Rusia. Petru Movilă a fost nu numai cel mai mare apărător al ortodoxiei, amenințată de calvinism și catolicism, el e și autorul Mărturisirii ortodoxe, aprobată de Sinodul ortodoxiei, ținut la Iași în 1642. El e organizatorul clerului ortodox rus, întemeietor de

școli și tipografii. El e întemeietorul literaturii religioase ruse. Criticii literari ruși, studiind marea și bogata activitate a acestui Mitropolit, român de origine, și-au pus întrebarea: care a fost mai mare pentru Rusia, Petru cel Mare sau Petru Movilă? și răspunsul a fost, că din punct de vedere sufleteș, ideal, fără de care nu poate trăi un popor, Petru Movilă a fost *mai mare*.

Învățații români, *Berendeiu* și spătarul *N. Milescu-Cârnu*, au lucrat tot în serviciul Rusiei. Milescu fusese perceptorul lui Petru cel Mare și a fost trimis în urmă în misiune diplomatică tocmai în China sau Chitai, după cum o numește el. Milescu trecuse în Rusia, după ce i se tăiasse nasul de Ștefan, fiul lui Vasile Lupul. Un oarecare Teodor Corbea, fiul lui Ioan Corbea, preot și dascăl în Brașov, era cancelar de latinește și scriitor de românește al lui Petru cel Mare, în Moscova. *Antioh Cantemir*, fiul lui Dumitru Cantemir, a fost cel mai mare poet satiric al Rușilor și adevăratul întemeietor al literaturii moderne rusești. El a fost și ambasador al Rusiei la Londra și Paris.

Dositeiu, marele Mitropolit al Moldovei, tâlmăcitorul psaltirii în versuri românești și primul versificator român, bărbat sfânt și învățat cum nu se găsea altul ca el în toată Moldova, după cum ne spune cronicarul Niculcea, a plecat din țară împreună cu Petriceicu Vodă, mai întâiu în Polonia și

apoi în Rusia, ajungând episcopul Azovului, unde a și murit în anul 1711.

* * *

Suntem mândri că am dat Rușilor bărbați de seamă din mijlocul nostru, cari au lucrat în primul rând pentru cultura lor religioasă și laică, însă suntem și îndurerăți că n'au rămas locului spre a lucra numai pentru binele țării și al poporului lor. Ce a fost nu se mai poate întoarce, nici desface. Orice imputare e zadarnică. Fatalitățile istorice sunt pe deasupra puterilor noastre!

Fapt cert e, că Români se găsesc până astăzi în Rusia. Nu mai încape nici o îndoială că după enumerarea cauzelor care au împins elementul românesc peste Nistru, Rușii erau bucuroși că ai noștri se găseau și treceau neconținut în țara lor, fiindcă dorința lor manifestată în dese rânduri eră de a fi stăpâni și peste Principatele Române, sau, în caz contrariu, de a le goli de locuitori. Mai mult: stăpânirea Constantinopolului, după testamentul lui Petru cel Mare, nu se putea înfăptui decât cu stăpânirea țărilor românești. Rușii n'au părăsit ideia aceasta niciodată! În 1812 ne-au luat Basarabia prin incapacitatea Turcilor și prin trădarea dragomanilor greci, reprezentanții Turcilor în Principate. În timpul stăpânirii Basarabiei de Ruși au fost colonizați mii și mii de Români basarabeni în Caucaz și în Siberia, în ținutul Amurului.

Scopul acestei colonizări eră de a slăbi rândurile Românilor în Basarabia și de le ocupa locurile cu Ruși de pretutindeni.

* * *

Au fost dintre noi, din nenorocire, oameni, cari n'aveau încredere în stabilitatea lucrurilor din țara lor și nici în viitorul ei, ci credința lor tare era numai în puterea cea mare a Rusiei și către ea își îndreptau gândul și sufletul. Și Rușii lucrau pentru producerea acestei credințe prin mijloace de tot felul. Țara românească a fost totdeauna plină de agenți și agenții rusești. Și așa s'a întâmplat că Mitropolitul Nifon al Ungrovlahiei și Primatul României să-și lase întreaga avere în numerar și efecte pentru întreținerea seminarului ce-i poartă numele din București la banca statului rusesc din Odesa și sub protecția statului rusesc. Acelaș lucru l'a făcut și învățatul Episcop al Romanului, Melchisedec.

Colonelul Roznovanu pentru întreținerea bisericii zidită de el în Roznov, Județul Neamțu, a lăsat întreaga lui avere și a pus-o sub protecția Țarului tuturilor Rușilor.

Am spus acestea pentru a se lămuri mai bine rostul multor perigrinări ale boierilor noștri spre Rusia și al zbuciumului și copleșirii multor suflete de Români de imensitatea puterii rusești!

* * *

În 8 August 1917 am plecat cu ordin din Iași spre Cherson, pe marginea Niprului. Sufletul meu amărît și îndurerat n'a avut clipe de învi-orare decât la constatarea surprinzătoare, că pe unde mergeam, întâlneam viață românească, graiu frumos românesc și tipuri deosebite de ale slăvilor. Pretutindeni prin gări se auzea și graiul nostru. Când s'a oprit trenul în gara *Novo-Ucrainka*, în apropiere de Elisabetgrad, am crezut că mă găsesc în țara mea. Pe întregul peron al marelui gări se aflau sute de Români, bărbați, femei și copii. Veniseră cu toți cu de ale mâncării spre vânzare. Am stat de vorbă cu o bătrână de peste 70 de ani și am întrebat-o, de unde este și dacă este rusoaică. Răspunsul scurt a fost, că este dintr'un sat din apropiere și că e moldoveancă.

— „Satul nostru mare și frumos are numai Moldoveni. Deși sunt bătrână, nu știu nici o vorbă *«rusească»*. Mi-a prezentat apoi pe 2 nepoți ai ei, o fetiță de 12 ani și un băiețuș de 10 ani, cari nu știau nici un cuvânt rusesc. Am mai întrebat-o dacă și aduce aminte de când e satul lor și mi-a răspuns, că bunica-sa i-a povestit, că ei au venit din Moldova, dar când, nu știa nici ea.

Aceiași priveliște mi s'a prezentat și la prima gară, după *Znamenka*, de unde se ramifică calea ferată spre Sud, către Nicolaev și Cherson. Prin urmăre se găsesc numeroase sate cu Români nu numai între Nistru și Bug, ci și între Bug și Nipru.

[[Aproape opt luni am stat în oraşul Cherson pe Nipru. Duceam acolo o viaţă de zbucium, de preocupări. Gândul nostru, sufletul nostru eră îndreptat spre ţară, spre nevoile şi durerile ei.

Trei luni din 1918 n'am mai ştiut nimic despre ceea ce se petrecea în ţară. Orice legătură între Cherson şi Iaşi eră cu totul întreruptă !

Iar dacă vieţa noastră mai putea fi trăită, ea nu s'a datorat decât următoarelor împrejurări :

Căpătasem pentru colonia românească pribeagă de peste 1000 suflete, căci aci se găseau consilieri dela Curtea de Casaţie, deputaţi şi senatori, funcţionari superiori şi alţii, o biserică, în care slujia un preot român din Craiova, un diacon şi un cântăreţ, veniţi odată cu noi dela Iaşi. Biserica eră singurul loc, unde sufletele noastre se întăreau şi primeau energie de rezistenţă. N'a fost Duminecă şi sărbătoare, în care preotul nostru să nu fi predicat, aducându-ne aminte de suferinţele neamului nostru şi de steaua lui protectoare.— Şi plecam convinşi şi recreaţi, că omul numai prin suferinţă se purifică şi se întăreşte !

Şi minunea aceasta am văzut-o în chiar locaşul dumnezeesc. Veniau regulat la biserică, bătrâni şi bătrâne, cari stăteau dela începutul Leturghiei până la terminare în genunchi şi plângeau. Şi i-am întrebat, de ce stau în genunchi şi plâng şi mi-au răspuns : Cum să nu stea şi să nu plângă, când au văzut ce n'au pomenit şi n'au crezut, — ei fiind pe pragul morţii, — au văzut slujba

dumnezeiască în graiul moldovenesc. Erau aceștia Moldoveni din localitate, și curajul nostru se menține, fiindcă colonelul comandant al regimentului rusesc de infanterie din Cherson era Constantinovici, român basarabean și acum general în armata română, iar comandantul regimentului de Căzaci era Moruzi, alt român basarabean, însă rusificat și un om civilizat. Mai mult: unul din membrii comitetului bolșevic din Cherson era un moldovean transnistrian, anume Marianov. Am avut cu el în stradă o lungă convorbire asupra situațiunii Românilor din regat, veniți în Cherson ca pîrbeji și i-am amintit frumos, că sîngele în apă nu se face și are datoria de rasă, să ne protejeze și să ne apere. M'a ascultat cu atențiune încordată și vădit mișcat mi-a strâns mîna și mi-a răspuns de trei ori: bine, bine, bine. Și cu adevărat am avut în el un prieten și un român de omenie.

Dar cu câți Români din părțile acestea n'am făcut cunoștință în zilele mele de pîrbejie, căci sufletul meu de român căută o compensație, în durerea lui, în prezența și vitalitatea neamului meu, unde nu bănuiam. Și așa am cunoscut pe *Barbă Neagră*, inspectorul primului liceu de băeți din Cherson, român de peste Nistru. Pe un profesor dela școala normală de învățatori, român din Grigoriopol, tot de peste Nistru. Pe Neagu, cel mai mare negustor de vinuri basarabene. Și mulți alți funcționari și mici negustori. Tot aci am

cunoscut și țărani și țărance din sate din apropierea Chersonului și din ținutul Oceacovului. Am fost și în Aleški, un orașel peste Nipru, în guvernământul Tauridei, unde se aflau peste 300 de familii de români pribegi, din Regat și din Ardeal. Am cunoscut aci pe Costin, diaconul Catedralei, un tenor de forță, român din Taurida. Am mai cunoscut pe cel mai de seamă butrar din Aleški, om bogat și însurat cu o rusoaică. Mi-a declarat, că de îndată ce Basarabia s'ar uni cu România, el își va lua nevasta de mână și pe cele șase fete în spinare și va pleca în țara Românilor, căci nu vrea să mai trăiască laolaltă cu ticăloșii de Ruși. Și în Aleški veneau în zilele de târg Români din cele mai depărtate sate din Taurida.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În toamna anului 1917, s'a ținut în Chișinău sfatul soldaților moldoveni, cari, după discuțiuni înflăcărâte, au proclamat „Republica Moldovenească a Basarabiei“. Cu acel prilej, țăranul *Toma Iulbă*, în numele Românilor de peste Nistru, a rostit următoarele cuvinte frumoase și mișcătoare:

— „Fraților, văd că toți v-ați hotărât să luați ce vi se cuvine... să scăpați scumpa noastră Basarabie din mâna vrăjmașilor, precum scoate ciobanul oaia din gura lupului. Dar eu vă întreb, fraților, cari sunteți Moldoveni, cum ne lăsați pe noi, Moldovenii, ceice suntem rupți din această Basarabie, să trăim pe celălalt țărm al Nistrului? Noi rămânem ca șoarecii în gura motanului.

De ne veți uita, noi vom săpa malul Nistrului și vom îndrepta apa dincolo de pământul nostru, căci mai bine să-și schimbe râul mersul, decât să rămânem noi despărțiți unii de alții“.

Iată, Doamnelor și Domnilor, cât de frumos exprimă un țăran român transnistrian, dragostea de frate, conștiința națională și un program politic românesc. Desigur că mersul Nistrului nu se va putea schimba. Se va putea însă face ceva odată cu liniștirea lucrurilor din Rusia, dar despre acestea voi vorbi la sfârșitul conferinței mele!

Înainte de a pleca din Cherson spre Iași, în zilele din urmă ale lunii Martie 1918, m-am dus la comandatura Austro-Germană, să-mi iau permisul de liberă călătorie. Așezați fiind pe două rânduri, eu mă găseam alături de un fost director în Ministerul Instrucțiunii, iar în urma noastră, se aflau doi bărbați voinici și bine înbrăcați. Observasem, că, atunci când vorbiam cu prietenul meu, ei ne ascultau cu încordată atențiune și în cele din urmă unul din ei ne întreabă: „Și voi sunteți Moldoveni“?

I-am răspuns cu da. I-am întrebat și eu, de unde sunt și unde se duc? Răspunsul a fost, că sunt Moldoveni și vin tocmai din Caucaz, din țara Chirghizilor și se duc în Basarabia. Sunt 52 de familii, bărbați, neveste și copii. Au fost luați la goană de sălbatecii Chirghizi și se duc acum la frații lor, că doar nu-i vor lua și ei la goană!

II

Trec acum la Românii din Iugo-Slavia sau Serbia.

Desigur că a fost o mare nenorocire, când aproape de sfârșitul veacului al III-lea împăratul Aurelian, sau Leroi Doamne din cântecele noastre populare, a fost silit să părăsească Dacia din stânga Dunării sau Dacia Traiană și să lase elementul Romano-Dac la voia întâmplării, pe proprie socoteală și sprijin. Cea mai cumplită fatalitate istorică a fost însă atunci, când spre sfârșitul veacului al VI-lea și mai pe urmă elemente slave în masse compacte au trecut Dunărea și au despărțit poporul Daco-Roman în două, fără putință de a mai stă în strânsă legătură ca până aci. Elementul slav din Bulgaria de astăzi a fost apoi întărit și mărit cu Bulgarii, neam de rasă turanică și slavizați în urmă în ceea ce privește limba și credința.

Românii, prin stăpânirea lor de veacuri în Peninsula Balcanică, reușiseră să asimileze aproape toate elementele tracice și ilirice afară de Greci și de elementul iliric compact, care e poporul albanez de astăzi. Dacă n-ar fi fost năvala Slavilor și a Bulgarilor peste Dunăre, aproape întreaga Peninsula Balcanică ar fi acum românească!

Ce s'a întâmplat însă cu elementul românesc din dreapta Dunării? El a fost împins în mare parte spre sud și sud vest. El a ocupat Balcanii cu versantul sudic, Tracia, munții Pindului în Tesalia,

Epirul, munții Albaniei cu ai Dalmației. Mulți Români au rămas locului, ocupând munții și cu timpul poate s'au slavizat, iar alții și-au păstrat naționalitatea și în deosebi în Serbia veche.

Românii aceștia din Dacia Aureliană, numiți Aromâni sau Armâni, Macedo-Români și mai în urmă Țințari și Cuțo-Vlahi, au fost în toate vremurile o forță vie între diferitele popoare conlocuitoare. Deștepti, vioi, războinici, muncitori și morali.

Au luptat în războaie, când alături de Bizantini, când alături de Bulgari, de Sârbi, de Albanezi și de Greci. În Tesalia, Pind și Tracia până în Balcani întemeiaseră și statul lor Valachia mare sau Megalovlahia, iar în Epir Valachia superioară și în Acarnania și Etolia Valachia mică. Și rabinul din Tudela din veacul al XI-lea ne spune din acele vremuri depărtate „că nici o putere n'a putut înfrâna și supune pe Românii din peninsula Hemului (Balcanilor) și munții Pindului“.

În veacul al X-lea, Simion, țarul Bulgarilor, cuprinzând Macedonia, Tesalia și Epirul, el se numia și autocrator al Românilor, fiindcă provinciile acestea erau locuite de masse compacte de Români. Iar când Șişman, tot în veacul al X-lea a înființat un mare țarat cu capitala în Presba și în urmă în Ohrida, acest țarat se numia Bulgaro-Român.

În veacul al XII-lea Românii din Peninsula Balcanică s'au răscolat în contra Împăratului bizantin *Isac Anghel* pentru dări neomenoase puse asupra

lor. Răscoala s'a făcut sub conducerea fraților români *Petru și Asan*, cari au biruit pe Bizantini și așa s'a întemeiat statul Româno-Bulgar cu reședința în Târnova și a fost stăpânit de Asanizi dela 1186 până la 1275.

Și marele Țar al Sârbilor, Ștefan Dușan, sub care Serbia și-a ajuns apogeul, atunci, când a ocupat Epirul și Tsaliaea, el se numea și *Blahiaa Comes*, comitele Valahilor și aceasta între anii 1334-1353.

Odată cu venirea Turcilor în Europa în veacul al XV-lea și cu ocuparea Salonicului și în urmă a Constantinopolului, s'a schimbat și situația poporului aromânesc. Din pricina dărilor de tot felul, a jicânelilor și persecuțiilor religioase masse puternice au emigrat spre vest și s'au așezat în Slavonia și Croația și aceasta mai cu seamă în veacul al XVI-lea și al XVII-lea. Românii emigrați au format, pe lângă fluviul Ilova, Valahia mare și Valahia mică, căpătând dela stăpânitor libertăți și imunități. Alții au emigrat până în Moravia, formând acolo Valahia Mare și ca amintire istorică ne-a rămas până astăzi orașelul *Walachisch-Mezerich*, Mezericiul Valah, la granița dintre *Slovachia* și *Moravia*. Toți acești Români din Slavonia, Croația, și Moravia s'au contopit în masa Slavilor și ne-au rămas numai slabe urme că au fost cândva pe acolo frați de ai noștri.

Au emigrat Români din Peninsula Balcanică și în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea în România.

Ungaria, Austria, Italia, Franța, Rusia, Egipt și pretutindeni.

Spiritul lor negustoresc și dorința de libertate îi îndruma spre meleaguri necunoscute.

Vestitele companii comerciale grecești din veacul al XVIII-lea și atât de numeroase în Ungaria erau compuse în mare parte din *Aromâni*, din nenorocire mulți dintre ei grecomani. Cei mai mari binefăcători ai neamului românesc de peste Carpați au fost români macedoneni. Amintesc pe frații Mocioni, mari filantropi și înțelepți îndrumători; pe Gojdiu, care a lăsat cea mai mare fundație culturală pentru ajutorarea studenților români ortodocși; pe Șaguna, cel mai mare Mitropolit ortodoc al Românilor de peste Carpați și care a făcut din biserică o adevărată cetate de apărare națională.

În Viena se aflau Dumba și Sina mari bogătași, cari au ajutat atât de mult instituțiile culturale grecești din Atena.

În Egipt se află românul Averof, care a cheltuit peste 35 milioane franci aur cu vaporul de războiu care-i poartă numele și pe care l'a dăruit marinei grecești!

Moscopole, oraș în Albania, astăzi cu totul distrus, a fost un centru important comercial, industrial și cultural pentru Aromâni. Aci s'a publicat în veacul al XVIII-lea mai multe cărți macedo-române. Aci locuia învățatul protopop român Teodor Cavalioti și de aci se trăgea învățatul Constantin

Hagi Cehanri, care s'au ocupat cu origina, limba, întinderea și numărul Macedo-Românilor. Din Moscopole se trăgea și familia lui Șaguna. Mulțumită mișcării culturale începută aci, ea a continuat mai departe și peste hotare și așa au publicat învățații aromâni Const. Ucuta, dr. Rosa, Mih. Boiadgi și alții diferite lucrări în Viena și aiurea despre limba și poporul macedo-român. Conștiința națională a acestor frați îndepărtați se deșteptă și reacționează. Const. Ucuta în noua sa *Pedagogie* tipărită în 1797 spune fraților săi aromâni, că trebuie să se cultive în limbile lor, căci și Apostolul Pavel zice: „Dacă m'ăș închina în limbă streină, sufletul mi se închină, dar mintea-mi este fără rod“.

Mihail Boiadgi, în prefața gramaticii sale macedo-română, publicată în Viena în 1813, spune la rândul-i: „Aromânul nu numai că nu se va rușina de limba sa, ci va privi drept mândrie și laudă împodobindu-și mintea cu studiul ei“.

Lucrările acestor Aromâni cărturari pentru luminarea minții și a conștiinței naționale în mijlocul fraților lor au produs vii nemulțumiri printre Greci, cari considerau pe Aromâni cu totul câștigați pentru cauza lor. Ei credeau că Aromânii sunt tot una cu neamul grecesc.

Când s'a adus la cunoștința Patriarhului din Constantinopol răspândirea cărții lui Boiadgi printre Aromânii din Macedonia a trimis o pastorală întregului episcopat grec din provinciile din imperiul

turcesc unde locuiau Aromâni, în care spune următoarele: „Aflu că se răspândește cartea unui blestemat rătăcit al Bisericii, a unui Boiadgi. Scopul acestuia e de a combate limba greacă din uzul credincioasei noastre turme. Comunicați afurisia noastră celorce ar da crezământ spuselor acestui eretic contra limbii în care a vorbit Dumnezeirea“.

Și misionari patriarhali cutreerău ținuturile locuite de Aromâni, spunându-le că Dumnezeu se crede ofensat când e rugat și laudat în limba aromână și că, dacă vor ca rugăciunile lor să fie îndeplinite, ele trebuie rostite în limba greacă.

Aromânii din imperiul turcesc n'aveau nici școală, nici biserică. Școala și biserica erau grecești.

Patriarhul de Constantinopole era șeful suprem al bisericii și al școalei. Prin urmare instituțiile culturale ale unui popor erau în serviciul grecismului.

Patriarhia nu era la îndemâna popoarelor în spiritul curat creștin, ci numai în spirit curat grecesc.

Și atunci ne minunăm cum s'a putut păstră în decursul vremurilor un neam românesc în Peninsula Balcanică și mai în urmă în imperiul turcesc. Țin să spun că geniul ocrotitor al neamului nostru în aceste ținuturi a fost femeia română.

Poetul nostru D. Bolintineanu, macedo-român de origină și care a călătorit în părțile acestea, ne spune: „Femeile române singure țin la nația lor. Și dacă vreodată acest popor va scăpa de a fi

cotropit, va avea o limbă cultivată, o literatură, o istorie, un nume, el va fi dator aceasta numai femeilor române“.

Englezul Martin Leake, care a călătorit pe la începutul veacului al XIX-lea prin părțile acestea spune și el: „Cele mai multe femei nu înțeleg nici o altă limbă, afară de cea românească, pe când toți bărbații vorbesc grecește“. Marele nostru istoric și filolog Bogdan P. Hașdeu într'un studiu asupra Românilor din imperiul turcesc conchide astfel: „Sclavia politică și spirituală ar fi trebuit să concurgă într'un mod puternic a desnaționaliză cu desăvârșire pe Români de peste Dunăre, separați prin munți, prin fluvii și ginți barbare de către frații lor de dincoace de Dunăre și cu toate acestea ei nu și-au pierdut naționalitatea. Îngerul păzitor al Românului transdanubian a fost femeia“.

Recunosc cu adâncă recunoștință acest fenomen și despre el voi vorbi încă și mai la urmă.

* * *

Prin biserică și școală Grecii și-au apropiat pe Aromâni și în deosebi din veacul al XV-lea, când au venit Turcii în Europa și-au luat în stăpânire Peninsula Balcanică. Din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, Turcii încalcând vechile privilegii ale Românilor, ei s'au apropiat și mai mult de Greci și-au început mișcări contra Tur-

cilor, luptând pentru *idea creștină*, formulă adoptată de Ruși în diferite războaie contra Turcilor. Inițiatorii tuturilor răscoalelor erau Aromâni din Pind și Epir. Nu exagerez, dacă afirm, că idealistii aromâni au luptat vitejește, expunându-și viața și averea, iar Grecii au profitat.

De la 1769 până la 1821 și mai târziu poporul aromân a fost în continuă mișcare pentru libertate și pentru reușita creștinismului contra islamismului. Se citează zeci de nume de aromâni, căpitani și conducători de revoluționari.

Așa de pildă Colocotroni, Cionga, Eftimie Blahova, Hagi Petru, Andruș și fiul său Odiseu din Vlaho-Livade, Palascu, Leanu, Crețare, Jacă, Joti, Guna, Dipla, Cuștaveli, Marcu Boțari etc. Cunoscutul gazetar și scriitor francez *Edmond About* în lucrarea sa „Grecia Contemporană” publicată în 1857 spune următoarele: „Aromânii din Tesalia au întemeiat prin jertfa lor Grecia de astăzi”. Acesta e curatul adevăr! Neamul nostru, prin vitalitatea lui, a ajutat liberarea și renașterea Greciei moderne. Dar nu numai pe calea armelor, ci pe toate terenurile a ajutat el țara și neamul grecesc.

Coletti, aromân din satul Calarita din Macedonia, a fost cel mai mare om de stat al Greciei, regent, prin ministru, ambasador! Sufletul eliberării Greciei. Dașu om de litere, Botti, originar din Bitolia sau Monastir, marele om de legi, Vafu, bărbat învățat, Piru, profesor universitar în Atena,

Postolacu, Directorul muzeului de antichități din Atena, Riga Veleștineanu, marele poet creștin contra Semilunii și care a rechemat pe Greci la libertate și viață.

Și câți alți profesori, episcopi, mitropoliți și mari filantropi n'a dat neamul aromân poporului grec! A fost o infuzie de energie și de virtuți cum rar s'a văzut în istorie!*)

* * *

Recunosc că m'am abătut puțin dela chestiune, însă eră absolută nevoie de o scurtă privire istorică asupra situației și soartei fraților noștri din Peninsula Balcanică în genere. Și acum putem să trecem la Românii din Serbia sau Iugo-Slavia de astăzi.

În Iugo-Slavia sunt trei mari grupuri de Români. Mai întâiu Românii din partea Nord-estică a Serbiei sau din ținutul dintre Morava și Timoc; apoi cei din Macedonia încorporați de Sârbi în 1913 și cei din Banat încorporați în urma războiului mondial. În ținutul Nord-estic al Serbiei, între Dunăre și apoi între Morava și Timoc până aproape de izvorul Timocului și în linie dreaptă spre Morava, se află peste 300.000 de Români. În Macedonia Serbiei aproape 100.000,

*) Un ziar grecesc din Atena din 8 August 1903 (C'eri) spune următoarele: „Națiunea greacă datorează acestor Valahi mulți clepți și armașii g'orioși, mulți poeți și învățați cum și mari patiarhi și binefăcători“.

iar în Banatul Sârbesc peste 130.000 sau un total de 550.000 de Români.

Am spus mai înainte cum și când s'au așezat Români în Macedonia și ei se găsesc în sate și în orașe. Centrul e *Bitolia* sau *Monastir*. Înainte de ocupația sârbească, aci erau școli primare românești, *liceu românesc*, biserică românească. Și câți Aromâni cu situații frumoase în România nu și-au făcut studiile primare și secundare în școlile de aci! Am avut și un Consulat general român, care s'a reînființat anul acesta. Mișcarea culturală românească se conducea din Bitolia, căci aci 'și avea reședința vestitul *Apostol Mărgărit*, inspectorul școalelor românești din imperiul turcesc.

Dealtfel Aromâni din grupul acesta vei găsi în toate orașele și orașelele din vechea Serbie și chiar mai departe prin Bosnia și Herțegovina.

Ei se ocupă cu negoțul și cu meseriile de totfelul. Ceasornicăria și armurăria, cuțităria și argintăria sunt ocupațiuni exclusiv aromâne. Ei sunt neîntrecuți în lucrarea argintului și aurului. Din mâinile lor ies renumitele obiecte de filigram și mătăsăriile cusute cu argint și aur. Kanitz în lucrarea sa „Serbia“ publicată în 1868 spune că „Aromânii sau Țințarii au aproape monopolul construcțiunilor în imperiul turcesc, în Constantinopol, în Atena și în Belgrad. Țințarii sunt singurii arhitecți. Ei execută cu mare ușurință, grație inteligenții lor naturale, lucrările cele mai

grele: punți cu mai multe arcuri, cupole și bolte. Foarte adeseori Țințarul este în același timp arhitect, zidar, fierar, sau lăcătuș, tâmplar și lemnar. Și despre aceste distinse însușiri ale fraților noștri vorbesc toți călătorii streini, cari au făcut studii etnografice în părțile acestea.

* * *

În urma războiului din 1913 și după trecerea armatei române peste Dunăre, s'a încheiat între statele Balcanice și România pacea și tratatul din București. În acel tratat s'a prevăzut crearea a câte unui episcopat român în Grecia, Serbia și Bulgaria, după felul cum eră organizată de Șaguna biserica ortodoxă a Românilor de peste Carpați prin statutul organic. Biserica românească urmă să fie în aceste state din Peninsula Balcanică nu numai un centru religios ci și cultural, căci biserica și școala trebuia să fie una și nedespărțită. De existența acestor episcopate atârna asigurarea existenței ființei naționale a fraților noștri. Odată însă cu izbucnirea războiului mondial în 1914, dispozițiunile tratatului din București au rămas numai pe hârtie, fără niciun început de aplicare. Și așa au rămas lucrurile până astăzi. Mai mult: Sârbii au închis toate bisericile cu slujbă românească. Au închis liceul din Bitolia sau Monastir. Au închis școlile primare. Plângeri mișcătoare au fost făcute de Aromâni guvernului României Mari pentru această

situație dușmănească din partea unui stat aliat și prieten. — Ce va urma nu știm. Am convingerea însă, că în veacul principiului naționalității nu se mai poate proceda cu sistemul unguresc, violetându-se conștiința și graiul național. Tot ce se poate cere e dragostea și credința pentru țară și cunoașterea limbii statului.

* * *

Românii din vechea Serbie locuiesc în patru districte: Pojarevatz, Craina, Timoc și Zaiciar. Cele două județe dintâiu sunt aproape românești, iar în cele două din urmă jumătate români și jumătate sârbi. Toată Valea Dunării, dela Semendria până la Timoc, e locuită de Români.

Diferiți scriitori afirmă, că neamul românesc se întindea în vechime și peste Morava spre sud și spre vest. În apropiere de Belgrad spre Niș se află stația Vlaschi-Dol, adică Valea Românească, iar la Sud de Timoc *Vlașcoselo*, Satul Românesc, *Vlașcopoli* (Câmpia românească), Petrușa, Vlahova, Periș etc. În cuprinsul vechiului regat sârbesc ar fi peste 250 de sate formate din cuvântul *Vlah*, afară de multe numiri de munți, văi și râuri. Toți Românii din părțile și localitățile acestea s'au desnaționalizat cu timpul, contopindu-se cu Sârbii. Românii aceștia pierduți în masa Sârbilor sunt în mare parte dintre Românii vechi transdanubieni. În 39 documente vechi sârbești se vorbește despre acești Români și despre cei din Macedonia sârbească

de astăzi. E vorba despre anumite privilegii, despre dări și despre sate valahe dăruite unor anumite mănăstiri. Primul document e din anul 1198 dela Jupânul *Ștefan Nemanja*. După aceea avem dela Ștefan Uros I, care a domnit pela 1253 și dela Ștefan Uros al II-lea, care a domnit între 1318-1321. Cele mai multe documente, în care se vorbește de *Vlahi*, sunt dela marele domnitor sârb *Ștefan Dușan*. În documente de pela 1428-34 se vorbește despre *Vlahii* din Boznia și Ragusa. În veacul al XIII-lea și al XIV-lea a existat și un episcopat pentru *Românii* depe Valea Moravei cu reședința în *Vrania*.

În regiunea dintre Morava și Timoc pe substratul vechiu românesc s'au așezat elemente românești din Banat, Ardeal și din Oltenia. E sigur că cu toată năvala în masă a Slavilor, vechii locuitori români n'au putut fi distruși sau asimilați cu totul. Regiunea acesta e formată din munți, căci blocul Carpaților se prelungește peste Dunăre până aproape de Vidin. Și munții cu păduri seculare, cu pajști pentru pășunat și cu văi înguste au fost totdeauna iubiți de *Români* și prin ei s'a păstrat naționalitatea noastră. În Caraș Severin, Hunedoara, în Munții Apuseni, patria *Moților*, în țara *Făgărașilor*, tocmai din această împrejurare, *Românii* sunt în covârșitoare majoritate față de alte neamuri stăpânitoare. *Bănățeni* și *Ardeleni* au venit în ținutul acesta pentru nevoia pământului și din pricina multor persecuțiuni. În deosebi:

în urma revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan foarte mulți Români de peste Carpați au emigrat în aceste părți. Istoricii și geograful sârb *Corich* spune că emigrarea Românilor în acest ținut, datează de pe la finele veacului al XVII-lea.

Cât privește pe Olteni e foarte adevărat că ei au început să emigreze aci din timpuri seculare și aceasta din mai multe cauze. Au emigrat din cauza deselor războaie și mai cu seamă din cauza birurilor copleșitoare și a feluritelor angarale, din cauza cumplitei iobăgii. Și s'a petrecut acest fenomen și în timpul domniilor pământene și apoi aproape în masse în timpul Fanarioților și chiar sub regimul regulamentului organic. Țăranul român era stors de sărăcie. Dormia pe pământ gol, având o piatră pentru rezimat capul și cerul drept acoperiș. Mămăliga, singura lui hrană. Nu-mi închipuesc o descriere mai jalnică a situației țăranului român și a satului lui ca aceea, pe care o face marele român Dinicu Golescu într'o scriere a sa publicată în 1826. Iată ce spune el: „Nimeni nu se ocupă de țăran, nimeni nu-l vede, nici Domnul, nici Boierii, ci numai ceice vin în numele stăpânirii să-l siluească, să-l pedepsească și să împlinească birurile. O! se cutremură mintea omului, când și va aduce aminte că făptura Dumnezeirii, omenirea, frații noștri, au fost câte zece așternuți pe pământ cu ochii în soare și o bârnă mare și grea pusă pe pânțele lor, ca mușcându-i muștele și țânțarii, nici să poată a se feri.....

„Alți creștini tot pentru dările de bani au fost spânzurați cu capul în jos, și alții iarăși închiși în coșare de vite, unde le dau fum și alte multe asemenea pedepse!..

„Aceste nedrepte urmări și nepomenite peste tot pământul, i-au adus pe ticăloșii săteni într-o așa stare, încât intrând cineva între acele locuri unde se numesc sate nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casei, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu semănăturile pentru hrana familiei lui și în scurt nimica: ci numai niște odăi în pământ, ce le zic bordeie unde intrând cinevaș, nu are a vedea alt, decât o gaură numai în pământ încât poate încăpea cu nevasta și copiii împrejurul vetrii și un coș de nuiele scos afară din fața pământului și lipit cu balegă, — și după sobă încă o altă gaură, prin care trebuie să scape el fugând, cum va simți că au venit cineva la ușă, căci știe că nu poate fi alt, decât un trimis spre împlinirea de bani și el neavând să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege și o să-l ducă să-l vândă pentru un an, doi și mai mulți, sau la un boiernaș, sau la un arendaș, sau la cine se va găsi, ca el să slujească acei ani și banii ce se dau pentru slujba acelor ani, să se ia pentru birul lui....

„Și apoi intrând cinevaș întru acele bordeie ale lor, peste puțină era de a găsi pe trupurile lor și în casă lucru de 10 lei; că și căldarea cu care o să-și facă mămăliga nu o are fieșcine, ci

sunt câte 5 — 6 tovarăși pe una. Și, când aceștia, din norocire, prindeau de veste că venea în satul lor zapciu, polcovnicu, căpitanu, mumbașiru isprăvnicesc sau domnesc fugeau atâta ei cât și muierile lor și copiii cari puteau fugi prin păduri și pe munți, întocmai ca dobitoacele cele sălbatice când le gonesc vânătorii cu câinii!“

Da ! Doamnelor și Domnilor ! satele din Muntenia și Oltenia erau ocârmuite fără dreptate, stoarse și jefuite fără milă și răgaz de cârduri de oameni flămânzi și de creditori fără suflet încât te minunezi, că sătenii noștri n'au fugit numai peste Dunăre și Carpați, ci și peste mări și țări.

Și așa s'a întâmplat că numai în cinci ani (1741 — 1746) din 147000 de contribuabili au rămas numai 70000. În 1787 recensământul găsește numai 35.000. Numai din județul Dolj emigraseră într'un singur an 15000 de țărani, bărbați, femei și copii.

Românii din Serbia veche se deosebesc între ei după origina locului. Cei din Banat și Ardeal se numesc Munteni sau Ungureni, iar cei din Oltenia se numesc Mărginiții sau Țereni. Ungurenii ocupă părțile muntoase, ia Mărginiții părțile câmpoase. Ei se mai deosebesc și prin particularități de limbă, de port, de obiceiuri. Chiar și după chip îi poți deosebi unii de alții. Și în privința economică e deosebire între ei. Muntenii se ocupă în cea mai mare parte cu

păstoritul și sunt mai săraci, iar Țerenii se ocupă cu agricultura și sunt mai înstăriți.

* * *

Acești 300000 de Români din Serbia veche n'au nici o singură biserică cu slujbă românească, nici o singură școală. Toți preoții sunt sârbi, toate școlile sunt sârbești. Sunt sate sârbești fără școli, însă nici un sat românesc fără o școală sârbească. Tendința e destul de evidentă. Sârbii voiesc să desnaționalizeze pe acești frați ai noștri.

Și procedează c'un șovinism neîntrecut în direcțiunea aceasta. Biserica e oprită să dea copiilor de români la botez nume românești, ci nume sârbești. Notarii din satele românești sunt dintre cei mai șoviniști sârbi. Toate mișcările Românilor sunt supravegiate !

Și cu toate acestea frații noștri de-aici rezistă cu vigoare și cred că și Sârbii vor ajunge la convingerea, că e o limită peste care nu se poate trece.

Prea există multe elemente eterogene în tânărul stat Jugoslav și cu tendințe variate pentru ca să se poată distruge un neam cu sute de mii de suflete.

Și la acești frați, îngerul păzitor al graiului românesc, e tot femeia. Etnografi streini și sârbi reproduc o zicătoare sârbească, că atunci când o româncă prin căsătorie intră într'o casă, toată

casa se românizează. Femeia română nu numai apără și cultivă graiul strămoșesc în propria-i casă și familie, dar îl răspândește și mai departe printre streini. Prin grația ei naturală și prin frumusețe, ea e agentul cel mai irezistibil pentru asimilarea caselor vecine.

Acum 20 de ani asistam la sfîntirea unei fântâni monumentală în satul Hinova din județul Mehedinți, pe marginea Dunării.

Erau acolo mii de oameni, bărbați, femei și copii. Veniseră câteva sute și din satele de peste Dunăre, din Serbia. Și cum eră și natural am stat mai mult de vorbă cu cei din urmă, cu Țerenii sau Mărginiții. I-am întreat și despre școală. Răspunsul a fost, că-și dau băieții la școală, căci vor avea nevoie de limba sârbească, când vor face serviciul militar. Fetele însă nu le dau, fiind că ele sunt păstrătoarele limbii părintești.

Călătorind odată pe Dunăre spre Belgrad mi s'a istorisit următoarea interesantă întâmplare. Doi Sârbi din Banat trecuseră Dunărea pela Semendria spre a vedea o localitate de mine. Treacănd printr'un sat sărac de români, văd în curtea unei case un băiat între 18-20 de ani și-l întreată în ce direcție duce drumul. Spre mirarea lor, băiatul nu le răspunde nimic, ci dă numai din cap. Și așa a făcut și la alte întreatări puse. La înapoere cei doi Sârbi întreatesc în cale pe băiat cu un car cu boi și-l întreată din nou de ce nu le-a răspuns la întreatările făcute, pe când

era în curtea casei lui? Răpunsul de data aceea a fost următorul: Mama mi-a spus, că atunci, când sunt în casă și în curtea casei, să nu vorbesc decât românește, căci altfel mă trăsnește Dumnezeu!

Instinctul etnic al femeiei române în Serbia ca și în întreaga Peninsulă Balcanică e de o frumusețe ideală. Ea apără și susține cu îndârjire limba, semnul distinctiv al unui popor!

* * *

În Octombrie anul trecut am plecat din Orșova cu vaporul sârbesc Voevodul Misici spre Belgrad, într-o misiune școlară și bisericească. Majoritatea călătorilor de pe vapor erau Români din Timoc și se tot înmulțiau cu alții de prin satele de marginea Dunării. Erau negustori, meseriași, soldați, țărani, femei. Aproape toți călătoriau spre Belgrad cu diferite interese.

Călătoria pe această parte a Dunării e de o rară frumusețe. Sunt priveliști naturale neîntrecute. Deaceea dela 7¹/₂ dimineața până la 5 după amiazi, când am ajuns la Baziaș, ultima stație din Banatul românesc, n'am stat locului să mă odihnesc decât strictul necesar pentru luarea dejunului. Priveam și priveam și nu mă mai săturam!

Mai călătorisem și altădată pe aci. Se vede însă că multe locuri și colțuri rămăseseră ascunse

și ieșeau acum la iveală cu toată frumusețea lor naturală. Mai erau și călătorii în mijlocul cărora mă simțiam așa de bine, fiindcă se răscolea în sufletul meu tot trecutul năcăjit al neamului nostru de pe aceste meleaguri. Și am vorbit aproape cu toți, deschis, fără nici o sfială, fiindcă mă simțeam pe un vas aproape românesc, iar nu sârbesc! Soldații mi-au spus cu mândrie că sunt români din Timoc, că iubesc Serbia, căși dau viața pentru ea, însă limba românească n'o dau pentru nimic în lume. Negustorii și țărani se plângeau că n'au școli și biserici românești. La ce să mergă la biserică, când nu înțeleg nimic din blogorodeala și bazaconiile Popii? La Mila-
novăț s'a urcat în vapor un țaran român foarte inteligent. Vorbia nemțește, franțuzește, englezește și italienește, pe lângă limba sârbă și română. După lungi discuțiuni el a încheiat așa: „E păcat de Dumnezeu, că nici Jugoslavia, nici România n'au oameni politici, căci dacă ar avea, Sârbii s'ar purta altfel față de 300.000 de Români, căci au fost cei mai viteji în războiu, iar România s'ar interesa mai mult de noi și nu ne'ar lăsa la voia întâmplării“.

La Semendria s'au urcat în vapor trei țigănci cu coșuri pline cu struguri, pe care'i duceau la Belgrad. Țigăncile erau frumoase, vioae și curat îmbrăcate. Când au auzit că vorbesc românește cu soldații s'au apropiat de mine și mi-au spus cu glas tare: Și noi suntem românce, domnule.

Se vede că rassa noastră are puteri miraculoase de vitalitate și cu toate mizeriile vieții și cu toate mijloacele culturale întrebuințate, instinctul de rasă n'a putut fi nimicit. Și cu atât mai mult de acum înainte, pentru motive, pe care le putem înțelege fiecare dintre noi!

* * *

În partea Banatului compus din Torontal și o parte din Timiș, luat prin tratatul dintre aliați din 1919 și numit astăzi Banatul sârbesc, se află peste 100.000 de Români. Sârbii au intrat în partea aceasta dintre Dunăre și Tisa ca un cui al lui Nastratin Hogea în Țara Românilor și au luat partea cea mai bogată a Banatului. E și aceasta una din fatalități și vă rog să mă iertați că nu pot să intru în studierea ei. Am călătorit anul trecut dela Panciova până la Vârșet și apoi până la hotarul României, trecând prin marile și frumoasele sate românești, compuse unele din câte 10.000 de suflete. Am trecut prin Satul nou, prin Petrovaselo, Alibunari, Nicolințul român. Și am lăsat în dreapta și stânga Uzdinul, Sf. Mihail, Costeiu, Seleușul și altele. N'am văzut în întreaga Românie sate mai înstărite și mai civilizate ca pe acestea. Cele mai înfloritoare târguri din România nu se pot asemăna acestora. Pământul Torontalului produce cel mai bun grâu din întreaga Europă!

În *Alibunar* am vizitat gospodăria și vila delavie a tânărului Jianu, doctor în drept și singurul român ales în urmă deputat în *Scupcinu* Jugoslaviei. Ce am văzut aci e ceva din poveste, în care se vorbește de palate de cristal. Și sunt atât de bogați Români din părțile acestea în cât tare'm-i teamă să nu-și piardă sufletul pentru bogăție. Și dacă'i va stăpâni oportunismul, cu siguranță, că sărăcia națională va bate la ușa caselor.

În *Vârșet* am fost la părinetele Protopop Traian Oprea, pe care'l cunoșteam mai dinainte și e singurul protopop român rămas în Banatul sârbesc. Am cunoscut și pe alți fruntași români, ofițeri de rezervă, negustori, preoți și țărani. Am vizitat noua și frumoasa biserică românească cu frescuri în tricolor, cu Horia, Mihai-Viteazul, Ștefan cel Mare, zugrăviți între sfinți. Am vizitat și Banca cu frumoasele case românești.

Plângerile părintelui Oprea erau, că mulți preoți și-au părăsit bisericile și mulți învățători școlile, cum și mulți intelectuali, care au trecut în Banatul românesc. Părintele Nedici, spiritual la Seminarul Central și tatăl d-lui Nedici, consilier la Inalta Curte de Casație, a părăsit și el Casa Domnului din orașul Biserica Albă. A rămas deci în multe locuri turma fără păstor și copiii fără părinți sufletești. Desigur că autoritățile sârbești au profitat de aceasta și-au înființat școli sârbești și ici colo au adus și preoți sârbi. Sectele religioase și îndeosebi pocăiții și adventiștii au câmp deschis!

Guvernul român plătește pe învățătorii și preoții sârbi din Banatul românesc. N'a violentat conștiința nimănui și aplică cu dreptate principiul respectării minorităților. Trebuie să cerem și noi reciprocitate. Sârbii să rămână sârbi, iar Românii români. Nu mai e cu putință în veacul al XX-lea să se distrugă ființa etnică a unui popor cu mijloace violente. În zilele noastre glasul plângerii se aude din cele mai înfundate regiuni și nu se poate înabuși. Guvernanții cumiți trebuie prin urmare să ia aminte!

* * *

Românii au trăit în cursul tuturor vremurilor în cele mai strânse legături cu Sârbii. Aceste popoare nu s'au războit niciodată unul contra celuilalt. Necazurile și suferințele le-au fost adesea comune. Domnii români și sârbi au stat și în legături de rudenie unii cu alții. Amintesc pe cea mai pioasă domnișă română, pe Despina, soția lui Neagoe Vodă Basarab, sârboaică de origină. Dar și în vremurile mai din urmă Românii îndeosebi au ajutat pe Sârbi în realizarea aspirațiilor lor. *Cara Gheorghe*, marele revoluționar în serviciul ideii sârbe și străbunul actualei familii regale sârbe a fost un neaoș român. Dar câți alții nu se pomenesc. Generalul Țințar Marcovici, fostul prim ministru, Vladan Gheorghevici, Stoianovici, fost ministru de finanțe etc... Și ac-

tualul Patriarh sârbesc are jumătate sânge românesc, mamă-sa fiind româncă. Dar mai mult de cât atât. Românii și Sârbii sunt avizați pentru situația geografică să se sprijine unii pe alții. Ei au nevoie de unificare și întărire, înăuntru și deaceea le trebuie liniște. Gelozia între ei nu poate exista decât în urma iuțelii realizării progresului și a situației solide dinăuntru. Dușmanii lor pot să fie și ai noștri și viceversa!

* * *

Am văzut numărul și puterea Românilor din Ucraina și Rusia și din Jugoslavia. Ei sunt strejери la hotarele României și se uită spre ea de peste Nistru, Dunăre și de peste linia despărțitoare dintre Banatul românesc și cel sârbesc. Putem noi să renunțăm la ei și să-i dăm uitării? Desigur că nu, însă nu cu gândul de a ne uni cu ei înăuntru acelorași hotare, ci de a ne uni cu ei sufletește. Avem o datorie mare de a-i sprijini să nu-și piardă naționalitatea, să nu-și piardă graiul. Cartea românească să poată pătrunde până la ei, căci ea e singura învățătoare și mângâere și singurul mijloc de a ține sufletele unite. Conștiința instinctivă a rasei există pretutindeni la Românii de peste hotare. Rămâne numai ca noi să cultivăm și să dezvoltăm această conștiință prin mijlocul cărții. Cu oricare frate de peste hotare, dacă vorbești, vezi mândria în față, când spune că e Român sau Moldovean. Terenul e destul de prielnic!

Nu știu ce vor face guvernele României și mai cu seamă, când se vor așeza lucrurile și vom intra în stare normală. Desigur căși vor face toată datoria față de acești frați. Și particularii să-și facă această datorie, sprijinind orice acțiune a guvernelor în direcțiunea aceasta.

Potențarea conștiinței și energiei românești peste hotare este și în interesul superior al țării noastre.

Și acum, Domnilor și Doamnelor, vă mulțumesc la toți cu adâncă recunoștință pentru ascultarea ce mi-ați dat în povestirea cântecului neamului nostru de peste hotare. E o povestire fragmentară și vă făgăduesc că, dacă împrejurările vor permite, o voi complectă cu alte laturi, poate mai interesante.

BCU Cluj / Centru de Cercetare si Dezvoltare / Biblioteca Centrala

SCRIERI CONSULTATE ȘI UTILIZATE.

1. *N. Iorga*, *Românii de peste Nistru*, Iași 1918.
2. *N. Iorga*, *Pagini despre Basarabia de astăzi*, Vălenii de Munte 1912.
3. *N. Iorga*, *Histoire des Relations Russo-Romaines* 1917
4. *G. Sion*, *Suvenire de călătorie în Basarabia meridională*. Alcalay et comp. București.
5. *Zamfir C. Arbore*, *Liberarea Basarabiei*, București 1917.
6. *G. Dighiș*, *Sub jug strein*, București 1915
7. *I. Nistor*, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți 1923.
8. *Cronicile României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei* a II-a ediție de *M. Hail Kogălniceanu*, București 1872.
9. *România și popoarele balcanice*, București 1913.
10. *Ioan Nenifescu*, *dela Români din Turcia Europeană*, București 1895.
11. *V. A. Ureche*, *Album Macedo — Român*, București 1880.
12. *N. Iorga*, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică* București 1919.
13. *Macedonia Macedonenilor*. București 1912.
14. *Dr. G. Istrate*, *Macedonia*, București 1911.
15. *Les Roumaines de Macédoine* par. *Al. Rubin*, Bucarest 1913
16. *Ion Arginteanu*, *Istoria Românilor macedoneni*, București 1904
17. *D. Bolintineanu*, *Călătorii la Români din Macedonia*.
18. *Ioan Maioreșcu*, *Itinerar în Istria*, Iași 1874.
19. *Teodor T. Burada*, *o călătorie în satele românești din Istria*, Iași 1876.
20. *Iosif Popovici*, *Dialectele române Hale* | a. d. S. 1914.
21. *F. Kanitz* „La Serbie“ 1868, Leipzig.
22. *Românii din Serbia*, București 1907.
23. *La Question du Banat* par *Sévère Bocou*, Paris 1919.
24. *Constantin (Dinicu) Goleșcu*, *insemnare a călătoriei mele în anul 1824, 25, 26*, București, Tipografia Cooperativă 1910.
25. *Istoria Revoluției române dela 1821* de *C. D. Aricescu*, Craiova 1874.
26. *Școala Basarabiei anul al IV-lea* No. 6, Chișinău 1922.